

УДК 343.98

О.В. ОЛШЕВСЬКИЙ, Харківський національний університет внутрішніх справ

МІСЦЕ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СИСТЕМІ КРИМІНАЛІСТИКИ

Ключові слова: організація розслідування злочинів, система криміналістики, загальна теорія криміналістики

На сучасному етапі розвитку науки криміналістики частішими стають дискусії з приводу її системи. Система криміналістики – це складові її частини або розділи, розташовані в певній послідовності, яким притаманна наявність внутрішніх і зовнішніх взаємних зв'язків. Частини або розділи, які є самостійними структурними одиницями, одночасно співвідносяться за змістом, певними взаємозв'язками або закономірностями, які характеризують індивідуальне ціле [1, с.19]. Більшість науковців дотримуються чотириелементної системи криміналістики: 1) загальна теорія криміналістики, 2) криміналістична техніка, 3) криміналістична тактика, 4) криміналістична методика, що дає підстави називати її класичною.

Проведений А.Ф. Волобуєвим аналіз свідчить, що система криміналістики не виглядає логічно бездоганною. Автори, як правило, уникають визначення складових частин криміналістики через указівку на досліджувані ними закономірності. Перевага надається традиційному підходу – вказівці на її зміст. Але стає все більш очевидним, що такий підхід уже не відбиває сучасний рівень розвитку криміналістики. А.Ф. Волобуєв справедливо вказує на те, що уявлення про криміналістичну систему потребує корегування в тісному зв'язку з вченням про її предмет, адже категорії «предмет науки» та «система науки» взаємозалежні [2, с.71].

У зв'язку з розробкою окремих та появою нових положень криміналістики деякі науко-

вці пропонують свої моделі побудови системи криміналістики. В.А. Журавель на основі аналізу новітньої криміналістичної літератури об'єднав усіх учених за їх ставленням до проблеми формування системи науки за трьома групами, як прибічників:

1) збільшення кількості розділів системи криміналістичної науки;

2) повернення до двоелементної системи криміналістики (загальна – особлива частини);

3) чотириелементної системи криміналістики [3, с.35].

Не дивлячись на те, що певне розповсюдження отримали деякі підходи розуміння системи криміналістики, все ж таки на сучасному етапі вважаємо, що немає підстав піддавати сумніву чотириелементну систему, так як саме вона в найбільшій мірі відповідає пізнавальним цілям, в тому числі, і в прив'язуванні до предметної сфери даного дослідження.

Більшість науковців так чи інакше торкались питань організації розслідування злочинів (далі - ОРЗ), зокрема, Р.С. Белкін, І.В. Гора, П.Д. Біленчук, В.Д. Зеленський, І.П. Можайєва, В.В. Степанов та інші, однак здебільшого їхні дослідження стосуються лише окремих її елементів. Ще важче знайти авторів, праці яких були би присвячені суто проблемі визначення місця ОРЗ. Даний стан пояснюється недостатніми дослідженнями, а тому відсутністю більш-менш єдиного погляду на організацію розслідування та її складові елементи. Тому ми поставили перед собою завдання дослідити існуючі на сучасному етапі розвитку науки бачення ОРЗ, а метою написання статті є визначення її місця в системі криміналістики. Новизна роботи полягає у виділених підходах до розуміння місця ОРЗ в системі криміналістики, підході до теоретичного обґрунтування визначення місця організації розслідування злочинів як окремої теорії загальної теорії криміналістики.

На основі аналізу криміналістичної літератури, можна виділити наступні підходи визначення місця організації розслідування злочинів у системі криміналістики, як:

- 1) елемент криміналістичної тактики;
- 2) елемент криміналістичної методики;
- 3) окрема теорія, що входить до загальних положень криміналістики;
- 4) окремий, самостійний розділ криміналістики;
- 5) головна частина криміналістики, що повинна включати в себе криміналістичну методику;
- 6) частина загальних положень розділів криміналістики, де вони діють.
- 7) частина нового розділу криміналістики – криміналістичної стратегії.

Перейдемо до аналізу кожного із вказаних нами підходів. Слушною є думка про те, що організаційні питання розглядаються в усіх розділах криміналістики. Однак при цьому ігнорується суттєва обставина: в відповідних розділах їх рамки обмежені окремими організаційними прийомами [4, с.69].

Прихильниками першого підходу визначення місця організації розслідування злочинів у системі криміналістики (ОРЗ – це елемент криміналістичної тактики) є І.В. Гора, П.Д. Біленчук, В.А. Колесник, В.О. Конової, В.С. Кузьмічов, М.І. Порубов, Г.І. Прокopenко, М.В. Салтевський, В.Ю. Шепітько, А.П. Шеремет та інші. Проведене нами дослідження свідчить, що більшість авторів дотримуються саме цього підходу при побудові структури підручників з криміналістики. Однак, деякі з елементів ОРЗ автори відносять до інших розділів системи криміналістики, часто не зазначаючи про їх приналежність до організації розслідування. Так, наприклад, у підручнику за редакцією П.Д. Біленчука зазначено, що криміналістична тактика – це розділ науки криміналістики, що займається розробкою прийомів проведення слідчих дій, загальних тактичних рекомендацій про організацію і планування процесу слідства. Однак, вчення про криміналістичну версію та планування віднесено до часткових криміналістичних теорій [1, с.20, 22]. Такий підхід веде до повторень, дублювання інформації.

Подібне міститься у підручнику за редакцією О.Ф. Волинського - організацію в сис-

темі ОВС розкриття та розслідування злочинів віднесено до криміналістичної тактики. Однак, наприклад, організацію розслідування злочинів в надзвичайних умовах, організацію розслідування злочинів по гарячим слідам віднесено до методики розслідування окремих видів злочинів [5].

Проведений І.О. Возгріним аналіз історичного шляху виникнення, становлення і розвитку криміналістичної тактики свідчить про те, що вже в 70-х роках ХХ століття набуло широкого визнання уявлення про криміналістичну тактику як про самостійний розділ криміналістики, що вивчає не загальні питання організації розслідування злочинів, а проблеми інтенсифікації слідчої діяльності. Проте, незважаючи на власні висновки, автор зазначає, що в теперішній час криміналістична тактика представляє собою систему знань про закономірності організації і здійснення слідчої діяльності з метою вироблення науково обґрунтованих рекомендацій з підвищення її ефективності [6, с.78, 206]. Варто погодитись з позицією В.Д. Зеленського, який наводить наступний аргумент проти віднесення ОРЗ до криміналістичної тактики. Організація розслідування злочину не може входити в слідчу тактику тому, що жоден з її елементів не є тактичним прийомом. Зміст і значення кожного з них виходить за рамки слідчої тактики [7, с.58].

Щодо другого підходу - ОРЗ як елемента криміналістичної методики, то, наприклад, В.В. Тіщенко відносить до основних теоретичних положень методики розслідування злочинів основні елементи організації розслідування злочину і, власне, саму ОРЗ [8]. Методика розслідування, на думку М.Г. Шурухнова, охоплює організаційні питання, які невід'ємно вплітаються в тканину методичних рекомендацій. Однак виникає суперечливість, адже деякі елементи ОРЗ (криміналістичні версії та планування розслідування) він відносить до криміналістичної тактики [9, с.19].

Таким чином, з вище наведеного очевидним є те, що ОРЗ не може бути елементом чи то лише тактики, чи методики. Куди б авто-

ри не відносили організацію розслідування, її елементи в більшій чи меншій мірі містяться в обох розділах. На основі цього ми вважаємо помилковими перший (ОРЗ – це елемент криміналістичної тактики) та другий (ОРЗ – це елемент криміналістичної методики) підходи до визначення місця ОРЗ в системі криміналістики.

Сучасний стан розвитку організації розслідування, на нашу думку, найбільш адекватно відображається в третьому підході визначення її місця в системі криміналістики. На думку В.Д. Зеленського, вирішуючи питання про місце організації розслідування в криміналістиці з урахуванням ступеня конкретизації її рівнів, потрібно виходити з того, що організація – це аспект розслідування і, як криміналістична теорія, є окремою теорією. Організація слідчих та інших дій, всього розслідування призначена для адаптації тактики і методики в конкретних випадках [7, с.56, 61]. М.П. Яблоков також відносить криміналістичні версії та основи планово-організаційного забезпечення криміналістичної діяльності до теоретичних і методологічних основ криміналістики [10].

Заслуговує на увагу четвертий підхід визначення місця організації розслідування в системі криміналістики. Р.С. Белкін загальні принципи організації діяльності зі збирання, дослідження, оцінки та використання доказів відносив до числа окремих криміналістичних теорій [11, с.178]. Однак згодом його позиція трансформувалась, криміналістичні питання організації роботи з розкриття та розслідування злочинів він згрупував в окремий розділ криміналістики [12].

Принципово схожу думку має О.Г. Філіпов. Організація розкриття і розслідування злочинів – це самостійний розділ криміналістики, що складається з наукових положень і рекомендацій з планування розслідування, взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими апаратами та іншими службами органів внутрішніх справ, використання допомоги громадських організацій і населення та інших напрямів роботи слідчого, що

мають переважно організаційний характер, тобто забезпечують максимальну ефективність роботи з розкриття, розслідування та попередження злочинів, незалежно від виду чи групи [13, с. 122].

Організація криміналістичної діяльності є елементом предмету криміналістики і потребує виділення в самостійний розділ. Це дозволить чітко визначити місце ряду питань організаційного характеру в криміналістиці та привести систему науки у відповідність характеру та сутності криміналістичної діяльності. І.П. Можаяєва та В.В. Степанов вважають переконливим аргументом виділення в самостійний розділ організаційних основ діяльності з розкриття, розслідування і попередження злочинів те, що в ряді підручників і навчальних посібниках загальні питання організації праці слідчого виділяють в якості структурного елемента криміналістики [4, с.71, 87].

Досить сміливою є позиція Л.Д. Самігіна, що дала основи для виділення п'ятого підходу: ОРЗ – це головна частина криміналістики, що повинна включати в себе криміналістичну методику. Організація і управління розслідуванням злочину повинна поглинути, включити в себе всю криміналістичну методику розслідування і стати головною частиною криміналістики. Саме цей розділ криміналістики, який відповідає верхньому, стратегічному рівню системи розслідування, повинен вивчати ті проблеми, що в даний час без достатніх підстав відносяться або до загальної теорії криміналістики, або до слідчої тактики: вчення про слідчу ситуацію; криміналістичне прогнозування; вчення про слідчі версії та планування розслідування; вчення про цілі і завдання процесуально-криміналістичної діяльності на всіх етапах розслідування; організація взаємодії органів слідства та дізнання; залучення громадськості до участі в розслідуванні; наукова організація праці слідчого; криміналістичні алгоритми і моделі в розслідуванні; криміналістичні бази і банки інформаційних даних і системи управління ними; автоматизовані інформаційно-пошукові та експертні системи

для слідчих; облік, контроль та звітність в слідчій діяльності і т.п. [14, с.174-175].

На наш погляд, організація є лише однією зі сторін розслідування, вона не представляє собою його головний арсенал, а покликана доцільно його упорядкувати та забезпечити. Тому організація розслідування злочинів ніяк не може бути головною частиною криміналістики і, тим більше, поглинути в себе всю криміналістичну методичку.

Цікавим і зовні логічним виглядає бачення ОРЗ в системі криміналістики Ю.Д. Ткача, що формує шостий підхід. Доречними будуть такі зауваження. Якщо ті чи інші положення не мають загально теоретичного для всієї криміналістики, тобто для розвитку кожної з її особливих частин: техніки, тактики і методички, то їх недоречно розміщувати у першій частині даної науки. На його думку, більш правильно організаційно-планові основи криміналістики та інші подібні положення розташувати у загальних положеннях тієї з особливих частин криміналістики, в якій вони починають проявлятися, «діяти» [15, с.107-108].

До прибічників даного підходу можна зарахувати Є.П. Іщенко та А.О. Топоркова. Вони є одними з не багатьох, хто у визначеннях розділів криміналістики – тактики та методички - вказує на рекомендації з організації розслідування злочинів [16, с.32].

Відповісти на питання, до чого призводить такий підхід, неважко. Варто лише згадати перші два виділені нами підходи. Така спроба тягне за собою дублювання загальних організаційних положень, рекомендацій, оскільки вони містяться в обох розділах, криміналістичній тактиці та методичці.

Перейдемо до аналізу останнього підходу визначення місця організації розслідування злочинів у системі криміналістики. Приводом його виділення послужили погляди авторів на необхідність створення нового розділу криміналістики – криміналістичної стратегії.

В деяких підручниках, зокрема, за редакцією О.В. Дулова, організацію розслідування

відносять до криміналістичної тактики, однак зазначають про необхідність виділення окремого розділу – криміналістичної стратегії. Даний розділ повинен містити виявлення союзників і основи взаємодії з ними; вивчення загальних моделей та методів розслідування кримінальних справ; вивчення загальних рекомендацій з організації процесу розслідування; вивчення процесів протидії і шляхів їх попередження і ліквідації [17, с.27-28, 272-289].

Є певне раціональне зерно в такому баченні, однак поряд з ним виникають наступні проблеми: розміщення розділу поміж інших, а також той факт, що позбавити криміналістичну тактику і методичку організації неможливо.

Проаналізувавши всі вище зазначені підходи визначення місця організації розслідування злочинів у системі криміналістики, ми дійшли висновку, що ОРЗ є окремою теорією загальної теорії криміналістики. Вагомими аргументами на користь обраної позиції слугує, по-перше, належність предмету ОРЗ до предмету загальної теорії криміналістики. По-друге, незважаючи на помилковість думок деяких авторів на те, що криміналістичній техніці невластива організація, положення організації розслідування злочинів мають загально теоретичне значення для всієї криміналістики, тобто для розвитку кожної з її особливих частин: техніки, тактики і методички. Положення стосовно криміналістичної техніки досить просто довести, оскільки використанню техніки передують підготовчі моменти, створення умов, а на етапі використання техніки існують певні правила, процедури і алгоритми. Вище наведене свідчить про наявність організаційних моментів у криміналістичній техніці.

Таким чином, проведене нами дослідження дозволяє виділити підходи до розуміння місця ОРЗ в системі криміналістики та підійти до теоретичного обґрунтування визначення місця організації розслідування злочинів як окремої теорії загальної теорії криміналістики, що складається з наукових положень і практичних рекомендацій з побудови

версій, планування, прогнозування, моделювання, алгоритмізації, програмування розслідування, взаємодії слідчого з оперативно-розшуковими апаратами та іншими суб'єктами. Зазначений перелік елементів не є абсолютно визначеним і в майбутньому може змінюватись. Дана теорія містить лише загальні засади та принципи перерахованих елементів, однак деталізація її положень повинна здійснюватись у наступних розділах криміналістики відповідно до її рівнів практичної реалізації.

Перспективними, на наш погляд, є визначення елементів організації розслідування злочинів, аналіз правових основ, оптимізація методів і способів організації розслідування злочинів, а також дослідження та використання закордонного досвіду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Криміналістика : підручник / за ред. акад. П. Д. Біленчука. – Київ : Право, 1997. – 256 с.
2. Волобуєв А.Ф. Про систему криміналістики та окремі напрями криміналістичних досліджень / А. Ф. Волобуєв // До 70-річчя О. М. Бандурки : Збірник праць у галузі права / за заг. ред. К.Б. Левченко. – К. : Юрисконсульт, 2007. - С. 69-80.
3. Журавель В. А. Систематизація криміналістичних знань: погляди, пропозиції, наукові дискусії / В. А. Журавель // Актуальні проблеми криміналістики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25-26 верес. 2003 р. / ред. кол. : М. І. Панов (голов. ред.), В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова та ін. – Х. : Гриф, 2003. – С. 34-38.
4. Можаяева И. П. Организационные основы деятельности следователя по раскрытию, расследованию и предупреждению преступлений / И. П. Можаяева, В. В. Степанов. – М. : Издательство «Юрлитинформ», 2007. – 152 с.
5. Криминалистика : учебник [для вузов] / А. Ф. Волынский, Т. В. Аверьянова, И. Л. Александрова и др. ; под ред. проф. А. Ф. Волынского. – М. : Закон и право, ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 615 с.
6. Возгрин. И.А. Введение в криминалистику : история, основы теории, библиография / И. А. Возгрин.. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 475 с.
7. Зеленский В. Д. Организация расследования преступлений : криминалистические аспекты / В. Д. Зеленский. – Ростов н/Д : Изд-во Ростовск. ун-та, 1989. - 152 с.
8. Тіщенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / В. В. Тіщенко. – О. : Фенікс, 2007. – 260 с.
9. Шурухнов Н. Г. Криминалистика : учебник / Н. Г. Шурухнов. – М. : Юристь, 2004. – 639 с.
10. Криминалистика : учебник / отв. ред. Н. П. Яблоков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристь, 2007. – 781 с.
11. Белкин Р. С. Курс советской криминалистики. - В 3 т. - Т. 1 : общая теория советской криминалистики / Р. С. Белкин. - М. : Академия МВД СССР, 1977. - 340 с.
12. Криминалистика : учебник [для вузов МВД России]. - Т. 2 : техника, тактика, организация и методика расследования преступлений / редкол. : Б. П. Смагоринский (отв. редактор), А. Ф. Волынский, А. А. Закатов, А. Г. Филиппов. – Волгоград : ВСШ МВД России, 1994. – 560 с.
13. Филиппов А.Г. Криминалистика : схемы и комментарии / А.Г. Филиппов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юриспруденция, 2001. – 240 с.
14. Самыгин Л. Д. Расследование преступлений как система деятельности / Л. Д. Самыгин. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 180 с.
15. Ткач Ю. Д. Теоретичні основи криміналістики (періодизація, поняття, система, міжнауковий статус) : монографія / Ю. Д. Ткач ; за наук. ред. О.А. Кириченка. – Одеса : Вид-во ОЮІ НУВС, 2007. – 176 с.
16. Криминалистика : учебник / под ред. Е. П. Ищенко. – М. : Юридическая фирма «КОНТРАКТ»: ИНФРА-М, 2003. – 748 с. (Серия «Высшее образование»).
17. Криминалистика : учебное пособие / А. В. Дулов, Г. И. Грамович, А. В. Лапин и

др. ; под ред. А. В. Дулова. – Мн. : ИП «Еко- | перспектива», 1998. – 415 с.

Олішевський О. В. Місце організації розслідування злочинів у системі криміналістики / О. В. Олішевський // Форум права. – 2008. - № 3. – С. 393-398 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-3/08oavusk.pdf>

Досліджені існуючі на сучасному етапі розвитку науки криміналістики погляди на організацію розслідування злочинів; виділені підходи до визначення місця організації розслідування злочинів у системі криміналістики; надано авторське бачення визначення місця організації розслідування злочинів у системі криміналістики.

Олишевский А.В. Место организации расследования преступлений в системе криминалистики

Исследованы существующие на современном этапе развития науки криминалистики мнения на организацию расследования преступлений; выделены подходы к определению места организации расследования преступлений в системе криминалистики; предложено авторское видение определения места организации расследования преступлений в системе криминалистики.

Olishevsky A.V. Place of the Organization for Investigation of Crimes in System of Criminalistics

Researched the current stage of criminalistics views on organization of crime investigation; distinguished the approaches of organization of crime investigation's place in the system of criminalistics; offered author's vision on determination of organization of crime investigation's place in the system of criminalistics.